

OSVRTI

LICE OSOBE

Usvom sam članku Lice i osoba (*Jezik*, 47 /2000./ 3: 95–105) izložila tri glavna razloga za postojanje naziva *lice* i *osoba* u hrvatskom jezikoslovnom nazivlju, i tomu nemam što dodati. Sanda Ham u svom kritičkom osvrtu na taj članak (Može li *osoba* umjesto *lica* biti glagolska kategorija?, *Jezik*, 48 /2001./ 1: 19–27) pronalazi u njemu šest “različityh zamjeraka nazivlju utemeljenom na *osobi*” (str. 20.) i već u polazištu iskrikljuje moja stajališta, a u daljoj razradi ne ruši ni jedan od mojih triju dokaza u prilog dvama nazivima za dvije jezične kategorije. Nemam zaista ništa protiv “nazivlja utemeljenog na *osobi*”, samo to nazivlje pripisujem drugoj kategoriji (kategoriji virilnosti, kako je neki nazivaju) i predlažem da se zadrži postojeće nazivlje, jedno utemeljeno na *licu*, a drugo utemeljeno na *osobi*. Nigdje nisam napisala da je zamjena naziva *lice* nazivom *osoba* izmišljanje novoga nazivlja. Sanda Ham dobro pozna moje istraživanje hrvatskih gramatika 19. stoljeća, u kojima se nalazi naziv *osoba*, pa me čudi što je tako nešto i pomislila. Pitanje je samo što ovdje dvije strane misle pod nazivom *osoba*. Jedno je sasvim jasno: temelj je cijelomu sporu oko naziva *osoba* u različitu shvaćanju gramatičke kategorije lica i otuda u različitu tumačenju značenja naziva *lice* i *osoba*.¹ Moj je rad dotaknuo

problem gramatičke kategorije lica tek toliko da ju nazivoslovno razgraniči od kategorije osobnosti. O samoj kategoriji postoji opsežna literatura pa se stoga neću ni osvrtnati na to kako ju Sanda Ham tumači. Ukratko ću reći zašto mislim da moja kritičarka nije osporila moje argumente za nazive *lice* i *osoba*.

1. Dvije kategorije – dva naziva. Nema nikakva valjana razloga da namjerno izbjegavamo svaki pojam imenovati drugim nazivom kad nam jezik daje tu mogućnost i kad se time isključuju mogući nesporazumi u komunikaciji. Sanda Ham smatra da nema nesporazuma jer se uvijek naziv *osoba* upotrebljava kao dio dvočlanoga naziva: *gramatička osoba*, *glagolska osoba*, *prva*, *druga* i *treća osoba*, *semantička osoba*, *muška* i *ženska osoba*... Pritom tvrdi da u svom radu nisam “ni jednom” “upotrijebila *osoba* bez oznake *muška*, *ženska*” (str. 26.). Ne treba ponovno čitati cijeli rad, dovoljno je pogledati crtež pri kraju da se vidi da ta tvrdnja ne stoji. Osim toga zar je potrebno dokazivati ono što je očito: ako postoji *ženska osoba* i *muška osoba*, onda je *osoba* nadređen pojam. Iako se u slavistici govori o kategoriji muške osobe (Barbara Kryžan-Stanojević: Kategorija muške osobe u slavenskim jezicima, *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*, Zagreb – Rijeka, 1999.)², odlučila sam se za naziv *kategorija osobnosti* jer je tvorbeno u skladu s ostalim imeničkim kategorijama: *kategorija živosti*, *tvarnosti*, *zbirno-*

1 O tome opširno Mirko Peti: *Jesu li lične zamjenice osobne?*, *Suvremena lingvistika*, 1998., 45.–46.

2 Napomena: Na žalost taj rad i rad Mirka Petija nisam mogla citirati u svom članku jer su objavljeni poslije, iako publikacije nose ranije godine.

sti, konkretnosti, apstraktnosti, i jer je metodološki ispravnije, što pokazuje spomenuti crtež. Ako se "druga strana" nikako ne može složiti da su potrebna oba naziva, i *lice* i *osoba*, neka jednostavno zamisli da se ta "nova" kategorija naziva *kategorija osobe* i neka tada pokuša razgraničiti te dvije kategorije.

Sanda Ham ne vidi opasnost od višeznačnosti naziva *osoba* jer "uostalom, postoji glagolsko vrijeme i oblačno vrijeme, prilog vremena i prilog pečenu mesu, zamjenica pokazna i zamjenica ravnateljstva...", "postoji osoba u psihologiji, psihijatriji, pravu..." i "ne možemo baš svako značenje imenovati drugom riječju" (str. 22.). Usporedba nije na mjestu zato što se "glagolska osoba i tvrdoglava osoba, glagolsko lice i namršteno lice" upotrebljavaju u različitim kontekstima, jednom u općepotrebnom, a drugi put u nazivoslovnom značenju, niti može biti bilo kakve zabune kad se govori o *pravnoj* ili pak o *labilnoj osobi*, niti je u ovom slučaju višeznačnost ikakav problem, niti se traži njezino dokidanje zahtjevom da se "svako značenje" imenuje "drugom riječju". Riječ je, dakle, o miješanju krušaka i jabuka.

2. Ne smije se izjednačivati jezik s izvanjezičnom stvarnosti. Iako Sanda Ham kaže da se samo po sebi razumije da "osoba u jeziku nije isto što i osoba u izvanjezičnoj stvarnosti" te pritom detaljno opisuje "semantičku" i "gramatičku" osobu da to pokaže, na više se mjesta vidi da to razgraničenje nije baš jasno. U svom prvom radu (Sanda Ham: *Osoba, osobno,*

neosobno. Jezik, 46 /1999./ 3: 99) govori "o gramatičkoj osobi koja je obilježena kao +živo, +ljudsko (on)", a u drugome (2001.: 22): "semantička je osoba +živo, +ljudsko, gramatička je osoba odnos između semantičke osobe i rečeničnog subjekta". Što je na kraju gramatička, a što semantička osoba? Dalje, kad kaže da je *lice* "samo dobro udomaćena i prihvaćena tuđica" (2001.: 26) i kad spominje *lična karta* i *vojno lice* (za što joj moj članak nije pružio nikakav povod), ona misli na *lice* koje znači 'ljudsko biće'. Nadam se da ćemo se lako složiti da to *lice* nije isto što i *lice* u gramatici, ali kad se tako shvaća *lice* u jeziku i izvan jezika, u tom je slučaju posrijedi terminologizacija³ te riječi u tom općepotrebnom značenju. To je razlog zašto se nastoji da *osoba* zamijeni *lice* u gramatičkom nazivlju. A riječ je o sasvim drugom općepotrebnom značenju, o njegovoj terminologizaciji i o neistoznačnosti s riječju *osoba*, pa prema tomu i o nezamjenjivosti *lica osobom*.

Latinska riječ *persona* (i njezin grčki etimon *πρόσωπον*) značila je prvotno obrazinu, glumačku masku, lik u kazalištu (John Lyons: *Semantics*, 2, Cambridge, 1977.: 638). Terminologizirajući tu riječ, latinski su gramatičari više nego dobro razumjeli o čemu je riječ. Upotreba te riječi u europskim jezicima u općem leksiku rezultat je njezine polisemizacije, što često stvara teškoće u znanstvenom jeziku. Neki jezikoslovci upotrebljavaju druge nazive koji su prozirniji od "persone". Tako Lyons (1977.: 638–640) rabi naziv *par-*

3 U kritici se govori da je "glagolska osoba samo gramatikalizirana izvanjezična osoba" (str. 25.). Budući da je za Sandu Ham osoba u izvanjezičnoj stvarnosti "konkretna, stvarna osoba s imenom i prezimenom, bojom kose, visinom, dobi, umnim i tjelesnim obilježjima..." (str. 22.), potpuno je nejasno kako Ivan Ivić, matični broj taj i taj, postaje činjenicom gramatike.

ticipant-roles, a Gustave Guillaume (prema Ivanu Klajnu: *Lingvističke studije*, Beograd, 2000.: 91) *rang de la personne*. Riječ je dakle o ulogama, o *personi* u njezinu izvornom značenju i semantičkom razvoju u gramatički naziv. "Oblici ličnih i prisvojnih zamenica i glagolski nastavci u stvari su formalna oznaka *uloge* koju referent ("signifié") dotične reči obavlja u procesu komunikacije" (Klajn 2000.: 91). Prema tomu s današnjega tumačenja te kategorije i u hrvatskom jeziku bolje odgovara naziv *lice*.

3. Naziv *lice* došao je iz istoga izvora i istim putem kao i nazivi *glagol*, *rod*, *sklanjati*, *sprezati* pa je jednako hrvatski kao i oni. Naime, ti su gramatički nazivi u hrvatski jezik došli preko Vuka Karadžića i Đure Daničića, a izvor im je u crkvenoslavenskome. Smatrajući da sam se u toj tvrdnji oslonila na nepouzdano Tomu Maretića, Sanda Ham daje prikaz Daničićeva gramatičkoga nazivlja i nazivlja preporodnih gramatičara kojim nastoji pokazati da sam u krivu. U tom dijelu kritike ima više propusta. Činjenica je da sam u bilješci napisala da se za povijesne potvrde tih naziva može usporediti Maretićev *Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka* jer se u tom radu mogu naći podaci, a stvar je svakoga znanstvenika kako će ih tumačiti. Ja navodim nazive *sklanjati* i *sprezati*, a Sanda Ham navodi potvrde za *sklanjanje*, *sklonidba*, *sprezanje*... To se može i zanemariti, ali se nikako ne može zanemariti što nije provjerila nazive i u Karadžića, u kojega već u *Pismenici serbskoga jezika* 1814. ima ono što sam i napisala: *glagol*, *rod*, *sklanjati*, *sprezati*, a ima i *sklanjanje* i *sprezanje*, koje navodi Sanda Ham.

Za sâm predmet rasprave nije bitno što je gramatičarima 19. st. značila *osoba*, a

što *lice* i jesu li hrvatski preporodni gramatičari preveli latinsku riječ *persona* kao *osoba* ili su preuzeli naziv iz češkoga. Obje su riječi općeslavenske pa čudi tvrdnja da je *lice* tuđica. Imenica *lice* je hrvatska višeznačnica. Jasno je da ta riječ u različitim slavenskim jezicima nema jednak broj značenja, pa tako u hrvatskom standardnom jeziku ne znači 'ljudsko biće' kao u nekim drugim slavenskim jezicima. Iz svega izlazi da Sanda Ham, ali i drugi protivnici toga naziva, polazi upravo od toga značenja jer "nazivlje utemeljeno na *licu*" ne smatra "nepoželjnim, nego nehrvatskim" (str. 22). To je ujedno glavni i jedini argument protiv toga naziva. Pritom se nameće pitanje što ćemo s toliko tuđica i posuđenica koje iz hrvatskoga nazivlja (da ostanemo samo kod nazivlja) nikako ne možemo izbaciti i što ćemo s toliko hrvatskih riječi koje kao nazive nikako ne možemo prihvatiti u standardnom jeziku? Bitno je u svemu tome da je posrijedi primarno značenje riječi *lice* i njegova terminologizacija i da riječi *lice* i *osoba* u hrvatskom standardnom jeziku nisu istoznačnice ni u jednom od svojih značenja, pa tako ni u nazivoslovnome. Stoga ne mogu biti zamjenjive ni u jednom tekstu, dakle ni u jezikoslovnome. I to je zaista tako.

Branka Tafra